

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЖИТЛО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено з'ясуванню особливостей реалізації права на житло внутрішньо переміщених осіб України на основі аналізу чинного законодавства та його застосування для вирішення нагальних питань біженців і внутрішніх переселенців, огляду проблем матеріального забезпечення й достатнього життєвого рівня таких осіб та пошуку способів ефективнішої реалізації права на житло, удосконалення соціальної політики та житлового законодавства України щодо цієї категорії осіб. Проаналізовано ознаки системи соціального захисту України та визначено шляхи побудови ефективного діалогу між владою та народом, поліпшення способів задоволення нагальної потреби внутрішньо переміщених осіб у житлі. Увага до цієї соціально незахищеної категорії (і не тільки) сприятиме реалізації в Україні принципів правової та соціальної держави.

Ключові слова: право на житло, внутрішньо переміщена особа, соціальний захист, достатній життєвий рівень.

Система соціального захисту в Україні перебуває на етапі становлення. Тривале ведення бойових дій на Сході України та окупація Криму ще більше загострили соціальні проблеми України. Належне забезпечення житлом є однією з найнагальніших серед них та невідокремною складовою права на достатній життєвий рівень, передбаченого ст. 48 Конституції України [1]. На сьогодні є доволі мало юридичних та організаційних гарантій, які могли б підтвердити, що право на житло внутрішньо переміщених осіб буде належним чином реалізоване за таких умов.

В Україні зазначена вище категорія населення, що потребує соціального захисту, не має належного забезпечення житлом та не може реалізувати одну зі своїх нагальних потреб. Станом на кінець січня 2017 р. на обліку перебувало 1 млн 648 тис. 852 внутрішніх переселенців із Донбасу та Криму [2]. Кількість таких осіб зростає з кожним місяцем, оскільки бойові дії досі тривають та важко передбачити точну дату їх завершення. Постійна зміна статистики щодо кількості внутрішньо переміщених осіб та прогнозів щодо війни ще більше ускладнює реалізацію права на житло.

Виникла проблема матеріального забезпечення біженців та вимушених переселенців у державі зі значним бюджетним дефіцитом. Війна з Російською Федерацією 2014–2017 рр., окрім великих людських жертв, призводить до ще більшої дестабілізації державного бюджету. Наприкінці 2013 р., при складанні державного бюджету на 2014 рік, важко було передбачити виникнення нової незахищеної соціальної групи,

як і тривале ведення бойових дій. У наступні роки виникала проблема розподілу витрат бюджету. Чи не найбільшою з них є кошти на компенсацію втраченого внаслідок ведення бойових дій житла, будівництво нової нерухомості, облаштування житлових приміщень. Питання раціонального використання фінансових ресурсів для організації гідних умов життя внутрішньо переміщених осіб усе ще залишається невирішеним, а запропоновані українським законодавством шляхи реалізації права на житло потребують доопрацювання, удосконалення, проведення більш ефективної соціальної політики.

Держава перебуває в кризовій ситуації у зв'язку з фактичною неможливістю забезпечити достатній життєвий рівень, передбачений ст. 48 Конституції України [1], внутрішньо переміщеним особам, особливо щодо житла. Правова держава не може нехтувати правом на повагу до гідності людини, соціальна – захистом біженців та переселенців. Проблема перерозподілу коштів є нагальною, гостра потреба реформування соціальної сфери у зв'язку з тривалим збройним конфліктом очевидна.

Питання допомоги внутрішньо переміщеним особам та особливості їхнього правового статусу досліджували І. Г. Козинець, Л. В. Шестак, Д. П. Цвігун, Є. В. Микитенко, М. І. Малиха, М. П. Кобець. Питання соціальної держави в Україні вивчали М. І. Козюбра, М. Д. Савенко, О. В. Цельєв, С. П. Головатий. Однак обрана тема все ще є мало дослідженою, а значна кількість питань є невирішеною. Є потреба перегляду та удосконалення недостатньо

прогностичного українського законодавства у сфері забезпечення житлом. Треба сприяти не тільки формальному закріпленню заходів соціальної допомоги та їх поступовому доповненню, основне завдання – зробити способи реалізації права на житло більш ефективними. Необхідна ретельна праця над соціальними реформами та житловим законодавством, оскільки не можна ставити під ризик життя внутрішньо переміщених осіб, адже відповідно до ст. 3 Конституції України, яка є нормою-принципом, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

Метою статті є з'ясування особливостей реалізації права на житло внутрішньо переміщених осіб України на основі аналізу чинного законодавства та його застосування для вирішення нагальних питань біженців і внутрішніх переселенців, огляд проблем матеріального забезпечення й достатнього життєвого рівня таких осіб та пошук способів ефективнішої реалізації права на житло, удосконалення соціальної політики та житлового законодавства України щодо цієї категорії осіб.

Відповідно до ст. 47 Конституції України [1] кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Однак нині біженці та вимушені переселенці при реалізації цього права стикаються з такими проблемами:

– незадовільне матеріальне забезпечення держави як аргумент ненадання належної допомоги;

– бездіяльність органів державної влади та місцевого самоврядування;

– невідповідність формальної та фактичної реалізації права на житло;

– ігнорування становища категорій внутрішньо переміщених осіб, що потребують особливого захисту та мають право на першочергове одержання житла відповідно до законодавства України.

Чи не всі зазначені вище проблеми проілюстровано в рішенні Київського апеляційного адміністративного суду до справи № 761/8351/17 [3]. Позивач скаржився на бездіяльність відповідача щодо невключення його до списку громадян, які користуються правом позачергового одержання житлових приміщень. Постановою Шевченківського районного суду м. Києва від 20 квітня 2017 р. позов задоволено: визнано протиправною бездіяльність Шевченківської районної у м. Києві

державної адміністрації щодо невключення заявника до списку громадян, які користуються правом позачергового одержання житлових приміщень. Шевченківська районна у м. Києві державна адміністрація звернулась з апеляційною скаргою, в якій просить скасувати постанову суду першої інстанції та ухвалити нове рішення, яким у задоволенні позову відмовити. Варто зазначити, що позивач є інвалідом III групи з числа учасників бойових дій на території Афганістану, став інвалідом унаслідок поранення та контузії, до того ж одержав статус внутрішньо переміщеної особи. Київський апеляційний адміністративний суд задовольнив заяву частково та зазначив, що справу варто розглядати в порядку цивільного судочинства [3].

Як бачимо на прикладі, реалізувати право на соціальний захист в Україні доволі проблематично. Варто зазначити, що серед внутрішньо переміщених осіб є ті, хто до воєнних дій 2014–2017 рр. належав до незахищених категорій населення (як позивач у наведеному вище рішенні [3]). Такі особи відповідно до раніше прийнятого законодавства України («Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» 1998 р.) та ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» мають право на «подвійний захист», що доволі проблематично реалізувати в сучасних умовах.

Близько 5–7 % переселенців перебувають у місцях компактного проживання, більша частина – 93–97 % переселенців – проживають у помешканні, яке вони знаходять власними силами [4, с. 110]. Цей факт свідчить про недосконалість механізму захисту права на житло, передбаченого українським законодавством, та про недовіру українського народу до влади. Серед них значний відсоток тих, хто розчарувався в захисті права на житло державою.

Як зазначає М. І. Малиха, фактичну допомогу цій категорії населення надають волонтери, приватні підприємці та місцеві жителі області, в яку переселяють вимушених мігрантів. За умов військового конфлікту це є необхідним, проте держава повинна координувати та врегульовувати ці процеси, однак на сьогодні фактично немає системи обліку та реєстрації тимчасово переміщених осіб. Зволікання влади у прийнятті та втіленні в життя відповідних законів стосовно внутрішньо переміщених осіб ускладнює роботу з цією категорією населення та знижує ефективність допомоги [5, с. 9]. Однак залучення коштів добровольців для забезпечення права на житло та комфортних умов для проживання явно недостатньо, враховуючи обсяги витрат.

Тепер повернімося до державного механізму захисту права на житло на основі аналізу законодавства. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [6], внутрішньо переміщена особа має право на створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання. Відповідно до ст. 11 цього Закону, на місцеві державні адміністрації покладається виключно надання інформації внутрішньо переміщеним особам про можливі місця та умови для їх тимчасового проживання/перебування з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, волонтерських, благодійних організацій, інших юридичних та фізичних осіб, про стан інфраструктури, довкілля в таких місцях. Стаття 15 цього нормативно-правового акта визначає джерела фінансового та матеріально-технічного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Варто звернути увагу на фактичну неможливість реалізації пункту 3 – у разі якщо внутрішнє переміщення за обставин, передбачених у ст. 1 цього Закону, спричинене військовою агресією іншої держави, військовим вторгненням, окупацією чи анексією території України, і цю територію покинули особи, що стали внутрішньо переміщеними особами, держава-агресор компенсує прямі витрати внутрішньо переміщених осіб, які виникли внаслідок вимушеного переміщення, а також усі витрати на приймання та облаштування зазначених осіб, що були здійснені за рахунок державного бюджету України та місцевих бюджетів, відповідно до норм міжнародного права. Тобто можна простежити зв'язок проблем соціального захисту, забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та фактичної невідомості міжнародного права, абстрактності деяких механізмів захисту. Варто підкреслити слово «агресор» у законі, але визнати такий статус за Росією на рівні Суду ООН доволі проблематично через неправильне формулювання вимог урядом України. Навіть за найкращого для Києва сценарію Суд ООН у нинішньому процесі «Україна проти РФ» не визнає Росію державою-агресором. Це можна впевнено стверджувати вже зараз, адже український уряд прямо підкреслює – він не вимагає такого визнання [7]. Що стосується діяльності місцевих державних адміністрацій, то можна сказати, що в процесі реалізації їхньої консультативної функції немає індивідуального підходу до конкретної сім'ї внутрішньо переміщеної особи, їхніх особливих потреб.

Про проблеми діяльності органів місцевого самоврядування та реалізацію права на звернення громадян говорить Олексій Вікторович Цельєв: «Безпосередньо право бути почутим, або, як його ще називають, право бути вислуханим, ілюструє наявність прямого, а не опосередкованого зв'язку людини з органом місцевого самоврядування, який уповноважений приймати рішення, що можуть стосуватись або стосуються прав такої людини. Реалізація цього права демонструє сучасне бачення статусу органів місцевого самоврядування, як і органів державної влади, не як “закритих” корпоративних структур, а як органів, відкритих для комунікації, органів, які виконують обслуговуючу функцію для своєї територіальної громади» [8, с. 43–44].

Байдужість органів державної влади та місцевого самоврядування до проблем цієї категорії осіб не можна виправдати нестачею фінансових ресурсів у державі, адже відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнано в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

Щодо Житлового кодексу Української РСР варто зазначити, що застарілість цього нормативно-правового акта, прийнятого ще за радянських часів, істотно гальмує механізм захисту права на житло громадян, оскільки це належить до компетенції вже неіснуючих органів – виконавчих комітетів (глава 2 кодексу) [9].

Отже, законодавство не дає ефективних гарантій щодо забезпечення реалізації права на житло, а порядок одержання нового житла чи компенсації за шкоду не проілюстровано в законодавстві як послідовний процес, що спричиняє значні труднощі. Також не приділено належної уваги особам, що потребують особливого захисту, як-от позивач у рішенні Київського апеляційного адміністративного суду [3]. Серед внутрішньо переміщених осіб багато громадян похилого віку, інвалідів, багатодітних сімей, сиріт тощо.

Можна сказати, що поява нової категорії осіб, яка потребує соціального захисту, стимулює проаналізувати соціальні проблеми, як ті, що існували до ведення бойових дій, так і ті, що виникли відносно нещодавно. Ситуація продемонструвала недосконалість наявної системи соціального захисту. Можливо, ситуація на Сході сприятиме визначенню курсу на соціальну політику, врегулювання соціальних проблем стане більш визначеним, дискреційні повноваження органів влади буде обмежено, що, безперечно, позитивно вплине на кращу реалізацію принципу правової визначеності. Приклад реальної

нагальної соціальної проблеми в державі, яка прагне стати правовою, та пошук шляхів її вирішення вдало демонструє зв'язок правової та соціальної держави. Без забезпечення необхідного (достатнього) рівня матеріального добробуту для себе і членів своєї сім'ї, якого б вистачало на харчування, одяг, житло, здобуття належної освіти, медичне обслуговування тощо, людська гідність виявиться декларативною, а принципи верховенства права і правової державності здатні перетворитися на непрацюючу доктринальну абстракцію [10, с. 390].

Але, як свідчить практика, далеко не всі високорозвинені країни світу мають статус соціальної держави. У США була сформована «неоамериканська» модель ринкових відносин, що ґрунтується на максимально вільній від втручання держави свободі капіталу, економічній свободі та автономії індивіда, соціальній мобільності і динамізмі. У цій моделі практично немає місця принципам соціальної держави. Інший шлях обрали країни континентальної Європи, насамперед Німеччина і Франція. Їхні представники сформулювали так звану «рейнську» модель держави, яка базується на визнанні її поміркованої патерналістської ролі, розумного державного регулювання, порівняно високому оподаткуванні бізнесу, особливо великого, тощо, з одночасним захистом людини від надмірного державного втручання у сферу її життєдіяльності. Тобто країни континентальної Європи пішли шляхом пошуку компромісу між принципами соціальної і правової держави, кінцевим результатом якого має стати утвердження «справедливого соціального порядку, що впливає з потреб сучасного індустріального суспільства», як зазначав Е. Паскаль. Чи не найбільшого успіху на шляху гармонізації принципів соціальної держави з принципами правової державності та верховенства права досягла Федеративна Республіка Німеччина. Її досвід може бути корисним також для України [10, с. 389]. Але варто зазначити, що обрання курсу на соціальну політику насамперед залежить від особливостей історичного розвитку держави, її економічної моделі, доходу на душу населення тощо. Федеративна Республіка Німеччина керувалася необхідністю ліквідації наслідків Другої світової війни, забезпечити гідний рівень життя населення. У США не було такої дестабілізації економіки, а громадяни були більш-менш впевнені у власному становищі.

Як бачимо, ігнорувати потреби внутрішньо переміщених осіб України в житлі через бездіяльність державних органів, використання невідповідностей у законодавстві щодо того, як можна

одержати допомогу, було б неприпустимо для держави, яка називає себе соціальною та правовою. Враховуючи соціально-економічні умови та рівень життя населення України, можемо зробити висновок, що Україні краще підійде модель Федеративної Республіки Німеччини. Держава з перехідною економікою, яка прагне реформувати соціальну сферу, може обрати модель США тільки тоді, коли вона здатна буде забезпечити гідні умови працевлаштування громадян та не допускати життєвого рівня нижче від середнього, тобто зробити так, щоб населення могло самостійно заробляти, не порушуючи законів.

У Керівних принципах зазначено, що основний обов'язок і відповідальність за надання захисту і допомоги внутрішньо переміщеним особам покладається на національну владу. Внутрішньо переміщеним особам має забезпечуватися захист від насильства, тортур, від голоду як методу ведення війни, від використання людей як захисного щита, недобровільного вербування до збройних формувань та від загроз подібних дій. Внутрішньо переміщені особи мають право просити і одержувати необхідну допомогу [11, с. 174].

Відповідно до ст. 3 Конституції України [1] людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Задеклароване у ст. 47 [1] право на житло є невідокремною частиною права на повагу до людської гідності, оскільки житло належить до базових потреб, без яких неможлива самореалізація людини як особистості. Відповідно до піраміди Маслоу житло належить до категорії потреб у безпеці, надійності й захисті [12]. До того ж незабезпечення громадян житлом ставить їх у дискримінаційне становище порівняно з іншими громадянами України. Відповідно до принципу 1 Керівних принципів з питань переміщених всередині країни осіб, внутрішньо переміщені особи не мають зазнавати дискримінації [13]. І хоча Керівні принципи не мають обов'язкової сили, вони відображають міжнародні норми в галузі прав людини та положення гуманітарного права, обов'язкові для дотримання, і за відносно короткий термін завоювали міжнародне визнання та авторитет [14, с. 259].

Вітчизняна модель соціального захисту (Україна, Білорусь, Грузія, Молдова) базується

на засадах соціального партнерства (паритетності), солідарності, всезагальності та обов'язковості [15, с. 166]. Вона передбачає створення конструктивного діалогу між владою, соціально захищеними та соціально незахищеними категоріями населення, що в Україні нині не реалізовано повною мірою. Оскільки перехід до іншої моделі соціального страхування (скандинавська, континентальна, англосаксонська) є доволі проблематичним за нинішньої ситуації в Україні, то оптимальним виходом буде створення більш ефективного партнерства, що насамперед поліпшить комунікацію між суб'єктами влади та невлади, зокрема і щодо питання надання житла внутрішньо переміщеним особам.

Законодавець має розробити чітку, поетапну процедуру одержання житла, надати ефективні, дієві гарантії захисту цього права, переглянути положення та ліквідувати ті, які майже неможливо реалізувати (наприклад, про одержання компенсації з боку держави-агресора) [6]. Неможливо ліквідувати житлову проблему із застарілим законодавством ще радянських часів (Житловий кодекс 1983 року) [9], воно тільки ускладнює розуміння процедури отримання житла. До того ж законодавство України про внутрішньо переміщених осіб мусить мати максимальний рівень зрозумілості й доступності та бути не надто переобтяженим юридичними термінами. Ключову ж роль у захисті цього права має бути відведено суду, оскільки саме від його діяльності і залежить рівень реалізації прав і свобод, проголошених у законодавстві. Тобто вирішення проблеми забезпечить неупереджений, справедливий, компетентний суд, небайдужий до нагальних соціальних проблем.

Справедливе правосуддя має стати найважливішою юридичною гарантією реалізації права на житло внутрішньо переміщених осіб. Безперечно, війна на Сході України робить завдання раціонального використання бюджету надзвичайно складним через непередбачуваність ситуації. Варто звернути увагу на роботу органів виконавчої влади, які мають роз'яснювати громадянам їхні способи захисту прав (що зазначено в законі). Але консультативної функції, як показала практика, явно недостатньо, вони мають контролювати всю процедуру одержання житла, бути гарантами того, що допомогу буде надано належним чином у належний строк. На користь піде співпраця місцевих державних адміністрацій з органами місцевого самоврядування, оскільки останні повідомлятимуть про кількість внутрішньо переміщених осіб на території громади, що потребують допомоги, зможуть знайти житло для конкретної сім'ї. Доцільним буде залучення коштів місцевих бюджетів для допомоги внутрішньо переміщеним особам із житлом. Звісно, правосвідомість внутрішньо переміщених осіб та знання про способи захисту своїх прав відіграє надважливу роль. Володіння інформацією про те, до кого потрібно звертатися із заявою, клопотанням, скаргою, прискорить процес надання допомоги. Але органи місцевого самоврядування мають поширювати пам'ятки внутрішньо переміщеної особи, щоб такі особи знали, як можна забезпечити право на житло законним шляхом.

Отже, реалізація права на житло внутрішньо переміщених осіб насамперед залежить від дотримання принципів правової держави в Україні та зусиль усіх суб'єктів правовідносин.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Соціологи зафіксували в Україні погіршення відносин між місцевими та переселенцями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/1810482-sotsiologi-zafiksuvali-v-ukrajini-pogirshennya-vidnosin-mij-mistsevimi-ta-pereselentsyami.html> (дата звернення: 16.03.2018). – Назва з екрана.
3. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 20 червня 2017 р. у справі № 761/8351/17 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67281711> (дата звернення: 16.03.2018). – Назва з екрана.
4. Кобець М. П. Проблеми забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб в Україні / М. П. Кобець // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2016. – Вип. 37, т. 1. – С. 110–113.
5. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика / М. І. Малиха // Грани. – 2015. – № 8. – С. 6–11.
6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 1. – Ст. 1.
7. Сидоренко С. За лаштунками Суду ООН: де заховані ризики для України [Електронний ресурс] / Сергій Сидоренко // Європейська правда. – Режим доступу: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/03/10/7062718/view_print/ (дата звернення: 16.03.2018). – Назва з екрана.
8. Цельєв О. В. Право бути почутим – складова верховенства права в діяльності органів місцевого самоврядування / О. В. Цельєв // Наукові записки НаУКМА. – 2016. – Т. 181 : Юридичні науки. – С. 43–46.
9. Житловий кодекс Української РСР // Відомості Верховної Ради. – 1983. – Додаток до № 28. – Ст. 573.
10. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. – Київ : Ваіте, 2015. – 392 с.
11. Микитенко С. В. Загальні проблеми реалізації правового статусу внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] / С. В. Микитенко. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2015/47.pdf (дата звернення: 16.03.2018). – Назва з екрана.

12. Піраміда потреб особистості у теорії самоактуалізації (А. Маслоу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/79923/psihologiya/piramida_potreb_osobistosti_teoriyi_samoaktualizatsiyi_maslou (дата звернення: 16.03.2018). – Назва з екрана.
13. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны 1998 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml (дата обращения: 16.03.2018). – Загл. с экрана.
14. Козинець І. Г. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам / І. Г. Козинець, Л. В. Шестак // Молодий вчений. – 2014. – № 12 (15). – С. 258–262.
15. Серватинська І. Моделі соціальної політики та соціального страхування: світовий і вітчизняний досвід / І. Серватинська // Світ фінансів. – 2014. – № 3. – С. 164–172.

Tetiana Podoliaka

THE SPECIFICS OF THE RIGHT TO SHELTER REALIZATION FOR INTERNALLY DISPLACED PEOPLE IN UKRAINE

This article covers the topic of realization of the right to shelter for internally displaced people and building an effective system of social protection in Ukraine. The author analyzes relevant laws and their application for solving actual problems of these people, practice of Ukrainian courts about internally displaced people protection, their standard of living, communication with the authorities, and finds ways of more effective realization and social policy improvement.

Ukraine's system of social protection is still undeveloped. The war with Russia of 2014–2018 has shown all the drawbacks of this system and has caused the existence of internally displaced people – a new population category, which needs the state's help. It becomes more and more difficult to guarantee an adequate standard of living. Ukrainian authorities and community bodies do not make enough effort. The mechanism of getting shelter as a gradual process is not prescribed by law. As a result, internally displaced people do not know how to protect their right to shelter, to get a dwelling, which refers to basic needs. This factor, as practice shows, worsens the relationships between authorities and people who need social protection. Internally displaced people survive only thanks to charity. Problems with budget and financing that existed before the conflict with Russia still exist.

The author states that Ukraine should follow the example of Germany while choosing the course of social policy. But it is difficult to change the system of social protection radically, especially in the situation of conflict with the neighbor state. Effective communication and partnership between the authorities and people should be built. The reform of the social protection system, changing laws, cooperation of authorities and people, and legal consciousness could become the ways of the problem solution. Attention to internally displaced people and their problem with dwelling will help Ukraine to become a law and social state.

According to the author's conclusions, the right to shelter realization requires efforts of all subjects in these legal relationships.

Keywords: right to shelter, internally displaced person, social protection, adequate standard of living.

Матеріал надійшов 16.03.2018